

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ

Յովսէփ Բիրոն տը Դռոնըֆոր :

Սեփին ի ռուսական տակաւորուն գեղեցիկ զարդերէն և բուսաբանութեան առաջին պարծանքներէն մէկն է Ղուռնըֆոր գաղղիացին , որ ուրիշ քաջասիրտ և ուսումնասէր անձանց պէս ալ՝ հեռու և վտանգաւոր ճանապարհորդութեանց ձեռք զարկած է , միայն գիտութիւնները ծաղկեցնելու և մարդկային ընկերութիւնը պայծառացնելու մտածութեամբ :

Յովսէփ Բիրոն տը Ղուռնըֆոր Գաղղիոյ Բրովանս նահանգին ի քաղաքը ծնաւ 1656 տարւոյն Յունիսի քննադատական տնէ : Դնողքը զինքը Յիսուսեանց քով աշակերտութեան դրին . բայց հազիւ թէ բանավարութիւնը բացուած էր՝ բուսերու ետեւէ ինկաւ , ինչպէս Գոնդընէլ գաղղիացին կ'ըսէ . « Բաջին անգամ բոյս տեսնելուն » Ղուռնըֆոր բուսաբան գտաւ զինքը , և ամեն զի ամէն անգամ որ բոյս կը տեսնէր , խնամքով մը անոնց անուններն ու իրարմէ ունեցած տարբերութիւնները իմանալու ետեւէ կ'իյնար . շատ անգամ կը թողուր իր աշակերտակիցներն ու կ'երթար դաշտերէն բոյսեր կը ժողովէր՝ անոնց բնութիւնը հասկընալու համար . և ասանկով քիչ ժամանակի մէջ իր ծնած քաղաքին քովի բոլոր բուսերուն անունները ինքնիրեն սովորեցաւ : Հայրը կ'ուզէր զինքը քահանայութեան աստիճանին հասցընել տալ . աւնոր համար աստուածաբանութիւն սովորել տուաւ . բայց Ղուռնըֆորի կողմունքը ուրիշ էր . կարծես թէ բոյսերը զինքը մոգական ձայնով մը իրենց կը կանչէին . անոր համար ուր որ կըրնար՝ կը մտնէր , պարտէզները , քաղաքին քովի դաշտերը , ինչուան ժայռերու զուխ կ'ելլէր բոյս տեսնելու համար . ամէն փորձանք ու վտանգ աչքը առած՝ ինչուան գաղտուկ ամենայն խրատիւ արգելուած ցանկերուն մէջը կը

մտնէր . այնպէս որ՝ օր մըն ալ գեղացիները զինքը գող կարծելով՝ քիչ մնաց որ պիտի քարկոծէին : Ղարեթէ նոյն սէրը ձգեց նաև անդամազննութեան ու բժշկութեան , մանաւանդ իր հօրեղբորը օրինակով սիրտ առած , որ քաջ ու երևելի բժիշկ էր . և իր հօրը մահն ալ վրայ հասնելով 1677ին , բոլորովին ազատ մնաց իր ուզածն ընելու :

Երկրորդ տարին , 1678ին , մէկէն Տոֆինէի և Սաւոյայ լեռները ելաւ ու խել մը բոյսեր անկէց բերաւ , և այս ատենէս կը սկսի իր բուսոց հաւաքման սկիզբը : 1679ին Սոնբելիէ գնաց և անդամազննութիւնն ու բժշկութիւնը աղէկ մը կատարելագործեց : Հոն տեսնելով Հենրիկոս Դ Գաղղիոյ թագաւորին հաստատած բուսաբանական պարտէզը՝ միտքը շատ բացուեցաւ , բայց իրեն ուսումնական գովելի անչափ ջանիցը բաւական չսեպեց : Ելաւ բոլոր Սոնբելիէի քովերը պտրտեցաւ և այն պիտի բոյսեր գտաւ , որ այն կողմի մարդիկներուն ալ անծանօթ էին : 1681ին Սոնբելիէէն Պարցհելոնա անցաւ , և հետը մէկտեղ առնելով այն գաւառին բժիշկներն և ուսումնասէր երիտասարդները՝ Վադալոնիոյ լեռները ելաւ պտրտելու : Երբոր Պիրենեան բարձր լեռներն ալ ելաւ խոտեր գտնելու համար , երկու անգամ Սիբելեդիի ըստուած սպանիացի տեղացիի գողերէն թալուեցաւ . բայց այնչափ վառուած էր բուսերու սիրով , որ ամէն դժուարութիւն ոտքի տակ կ'առնէր ու պտրտելու կ'ելլէր : Ինչ երջանիկ օրեր էին իրեն համար այն օրերը , որ ահաւոր ու անկոխ ժայռերու զուխը կ'անցընէր . օր մըն ալ գեղացիի խեղճ տան մը մէջ պառկած ըլլալով՝ վրան փլաւ տունը , ու երկու ժամանոր փրատակին տակ թաղուած մնաց . թէ որ մարդ չհասնէր ու չխալըսէր զինքը , հոն պիտի մեռնէր : Եւսկէտ և ասոր նման վտանգներ չէին պակսեր , բայց երբոր հաւաքած բոյսերը կը տեսնէր , որ այս առաջին ճանապարհորդութեան մէջ ժողվէր էր , ամէն աշխատութիւն ա-

մէն վտանգ կը մոռնար : Ընկէց նորէն Սոնքեւիէ դարձաւ . ետքը իր տունը գալով կարգի դրաւ իր ժողված բոյսերը :

Վիչ ատեն վերջը՝ 1683ին Ֆակոն Թագուհւոյն առաջին բժիշկը Նարիզ կանչեց զինքը , և ինքը իր պաշտօնէն հրաժարելով՝ իր տեղը զՎուռնըֆոր բուսաբանութեան դասատու դրաւ արքունի բուսաբանական պարտիզին : Վուռնըֆորի ջանքովը շատ վարդարուեցաւ այս պարտիզը . բայց իր այդ դասատուութիւնը արգելք չեղաւ իրեն զանազան տեղուանք պտըտելու՝ Սպանիա , Բորդոքալ , Հոլանտա ու Լնգղիա . ու այս ճանապարհորդութիւններովն ալ շատ ճոխացուց նոյն բուսաբանական պարտիզը : Եւս իր ճանապարհորդութեանն ատեն ամէն տեղ բարեկամներ ու իրեն վրայ զարմացողներ գտաւ : Երբոր իշտ քաղաքն եկաւ , ան տեղի բուսաբանութեան դասատուն Հերման Ժեր ըլլալով՝ ուզեց զինքը տեղը դնել , 4 հազար լիրէ թոշակ կապելով իրեն . բայց Վուռնըֆոր իր հայրենիքը նախապատիւ սեպեց , և անկէց Նարիզ դառնալով Պինեոն քահանային ձեռքով , որ այն ատեն Վիտուլթեանց ճեմարանին նախագահն էր , նոյն ճեմարանը զինքը անդամընդունեցաւ 1692ին :

1697ին իրեն Սէլէուսի Բուսաբանութեան կամ Եղանակ Ճանաչելոյ զբոսնիս ըստած գիրքը հրատարակեց , որով սկսաւ նաեւ բուսաբանութիւնն ալ գիտութեանց կարգ անցնիլ : Եւս գըրուածքին մէջ , որուն մի միայն վախճանն էր կարգ մը դնել այնչափ բազմութեան տնկոց , որ երկրիս երեսը խառնափնդոր տարածուած են , բոլոր տունկերը 14 դաս սահմանեց , որոնք 673 ցեղ կը բաժնուին , և ասոնք ալ 8846 տունկի տեսակ կը պարօճակեն , թէ ցամաքի եղեր է՝ թէ ծովու : Վուռնըֆոր այս դասաւորութիւնը առաւ տնկոց ծաղկին ու պտղոյն իրարմէ ունեցած տարբերութենէն . իսկ իննէոս տնկոց մէջի տարբերութիւնը իրենց առէջքին ու սերմնափակին մէջ կը դնէ :

Բուսաբանք երկուք բաժնուեցան ասոր վրայօք . ոմանք իննէոսինը նախապատիւ կը համարէին , այլք ալ Վուռնըֆորինը . բայց Պիւֆոն Վուռնըֆորի դասաւորութեանը աւելի կը հաւնի . սակայն հիմա ամենուն ընտրեալոյն սեպուած է Վիւսիէոյ երեւելի բուսաբանին դասաւորութիւնը , որ ծիւերէն կ'առնու իր դրութիւնը : Վուռնըֆոր իր այս Սկզբունք Բուսաբանութեան գիրքը աւելի ընդարձակելով՝ լատիներէն տպեց :

Տարի մը ետքը՝ 1698ին Նարիզու բժշկաց կարգն անցաւ . և նոյն տարին հրատարակեց իր Պարմաթիսիս փնիոյ շէր-Նախիոյ Բարիդու ըստած գրուածքը : Իսկ 1700ին Վիտուլթեանց ճեմարանին առաջարկութեամբն ու Բոնշարդէն անունով մէկուն միջնորդութեամբը՝ իւզովիկոս ԺԴ արեւելք խրկեց զինքը : Վուռնըֆոր Սարտի 5ին Նարիզէն ելաւ դէպ ի Սարսէյլ երթալու , հետը մէկտեղ երեւելի պատկերահան մը և մէկ գերմանացի բժիշկ մը , որ միանգամայն անուանի բուսաբան էր : Եւսնց ճանապարհորդութեան առաջին պտուղն եղաւ Բրովանսի տնկոց ու ձրկներուն ստորագրութիւնն ու պատկերները , որ ինչուան այն ատեն շատ ծանօթ չէին :

Վաջն Վուռնըֆոր պտըտեցաւ Կրետէ կղզին , Եւրոպեղագոսի կղզիները , Կոստանդնուպոլիս , Սև ծովու հարաւային կողմերը , Հայաստանի Պարսից ու Տաճկաց մասերը , Եւրաստ լեռն ալ ելաւ . և անկից Սրաստան երթալով՝ դարձաւ Փեքը Եսիա , ու գնաց Եւրոպիա , Ենկիւրիա , Օմիւռնիա ու Եփեսոս , քաղաքները . և ամէն տեղ ուսկից որ կ'անցնէր՝ դիտողութիւններ ու քննութիւններ կ'ընէր տնկոց վրայ . ինչպէս առաջ՝ ասանկ այս ճանապարհորդութեանս մէջ ալ ամենեւին աշխատանքէ մը չփախչելով և որ և իցէ վտանգէ չվախնալով . ուր տեղ որ կ'ընէր քիչ մը կենալու՝ բոլոր քովը գըտնուած բոյսերն ու անոնց ստորագրութիւնները և ուրիշ զանազան հնու-

Թիւնները Վաղղիա կը խրկէր . զասոնք ամէնն ալ Թագաւորին կը ներկայացընէին , որ սիրով ու փափաքանօք մէկիկ մէկիկ զամենքն ալ կը քննէր կը նայէր : Ղուռնըֆոր այդ ճանապարհորդութեան մէջ վերի ըսածներնէս զատ՝ շատ քննութիւններ ըրաւ նաև ամբողջ բնական պատմութեան , հին և նոր աշխարհագրութեան վրայ . նմանապէս այն ազգաց սովորութեանց , կրօնից ու վաճառականութեանը վրայ : Կ'ուզէր նաև Բյորեստան ու Լագիպտոս ալ երթալ . բայց այն կողմերը ժանտախտ ըլլալով՝ արգիլուեցաւ . ուստի 1702ին Օմիւռնիայէն Վաղղիա դարձաւ՝ երկու տարի ճանապարհորդութիւն ընելէն ետեւ : Ղուռնըֆոր իր ուղևորութեան մէջ Հայու զգեստ կը հագնէր , և Վաղղիա դառնալէն վերջն ալ նոյն զգեստով քաշել տուաւ իր դէմքը :

Ղուռնըֆոր իր ճանապարհորդութեան մէջի տեսածները , առած հմտութիւններն ու ըրած քննութիւնները անյիշատակ չթողու համար՝ հրատարակեց Ուղևորութիւն յԱրեւել ըսուած գրուածքը , պատկերներով հանդերձ . ուր բոյսերէն զատ՝ ուրիշ շատ բանի վրայ ալ լաւ տեղեկութիւններ կու տայ , և խորին հմտութիւն մը կը ցուցնէ հին և նոր պատմութեան , ինչպէս որ վերն ալ ըսինք : Բյոր մէջը շատ բան ալ Կոստանդնուպոլսոյ և Հայաստանի վրայ կը պատմէ , որ այն ատենի եւրոպացի ճանապարհորդաց գրածներուն ամենէն ստոյգն էն : Բայց այս գրուածքին այդչափ յարգի ըլլալը յայտնի է թէ աւելի բուսաբանութեան մասին կողմանէ է :

Երբոր իր հայրենական աշխարհքը դարձաւ Ղուռնըֆոր , բժշկութեան դասատու եղաւ : Բայց իր փոյթն ու ջանքը մէկ երկու բանի վրայ չէր , հապա բնական գիտութեանց ամէն ճիւղն ալ կ'ուզէր առաջ տանիլ : Սակայն այն պիտի ատեն մը որ Թագաւորին մասնաւոր կերպով սիրելի , իր հայրենակիցներուն պատկառելի և բոլոր Լարոպայի մէջ ալ անուանի ըլլալով՝ զեռ երկայն

ատեն կրնար բազմաորդին աշխատութիւններով գիտութեանց ասպարեղին լոյսեր աւելցնել , ցաւալի դիպուած մը զրկեց զՎաղղիա այդ ակնկալութիւններէն : () ր մը փողոցի մէջ կառքի մը փայտին զարնուելով՝ շատ ֆնասուեցաւ , և արդէն իր ուղևորութեան ժամանակն ալ առողջութիւնը աւրուած ըլլալով՝ հինգ կամ վեց ամսոյ չափ ցաւքաշելէն վերջը՝ կնքեց իր փառաւոր կեանքը 1708 տարւոյն Վեկտեմբերի 22ին : Ղուռնըֆոր մահը երբոր մեր ձաւոր տեսաւ իրեն , լաւ կարգի դրաւ իր այնչափ քրտնաջան աշխատութիւնը ժողոված հաւաքմունքը , որն որ կտակաւ Թողուց Թագաւորին՝ ազգային և օտար գիտնոց գործածութեանը համար . իսկ իր բուսաբանութեան վրայ գրած գրքերը նմանապէս կտակաւ Թողուց Պիւնեոն քահանային , որուն ունեցած երախտագիտութիւնը ամենեւին չէր մոռցած :

Ղուռնըֆոր ինչուան հիմա յիշուածներէն զատ՝ ունի նաև ուրիշ գրուածքներ , ինչպէս Ճառ յաղագս Բժշկական Իւնոյ ու Պարմաթիւն և Էրառաթիւն և Կարրաթիւն մէրլա-ծոթիւն դեղորայից ըսուածները , և այլն . Թող այն բաղմամբիւ Ղառերն որ Վիտութեանց ճեմարանին ճառերուն կարգին մէջը տպուած են :

ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ

Զերմոտիւն : (Երես 154)

Ինքզեզ Ղինեւուացի բնաբանն ալ շատ հետաքրքրական փորձեր ըրաւ , որով յայտնի կ'երևայ որ չէ թէ միայն ամենայն մարմին իրենցմէ ջերմածնի ճառագայթներ դուրս կը հանեն , հապա լուսոյ ճառագայթներու պէս տեսաբանական օրինօք ան ճառագայթներն ալ կ'անդրադառնան : Դէկ մեծ մետաղէ հայլի մը վառարանին